

ԱՎԱԳ ՆԱԽԱԴՊՐՈՑԱԿԱՆԻ ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ- ՀՈԳԵՐԱՆԱԿԱՆ ՄԻՔԱՆԻ ԱՌԱՆՉՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մանկապարտեզում տարվող ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների արդյունավետությունը ամենից առաջ կախված է մրանից, թե դաստիարակները ռդբանով են հաշվի առնում տարբեր խմբերում ընդգրկված երեխաների տարիքային-հոգեբանական առանձնահատկությունները: Եվ միանգամայն իրավացի են հոգեբաններ Ա. Ջապրոտեցը և Վ. Դավիդովը, երբ պրոֆ. Ա. Արկինի «Երեխան մախադպրոցական տարիներին» գրքի առաջարկումով գրում են. «Նախադպրոցական մանկական հիմնարկներում աշխատողները և գրագետ ծնողները պետք է լավատեղյակ լինեն մախադպրոցականի տարիքային-հոգեբանական առանձնահատկություններին, յուրացնեն գիտություն կողմից սահմանված տեսական գիտելիքները և դրանցով ինքնուրույնաբար անշեղ առաջնորդվեն երեխաների հետ հաղորդակցվելիս»:¹

Ի. Պողյանին մկատում է, որ մանկավարժության մեջ «երեխաների տարիքային շրջարժամման հիմքում դրվում են մի կողմից մրանց ֆիզիկական և հոգեբանական զարգացման փուլերը, մյուս կողմից՝ այն պայմանները, որոնց մեջ ընթանում է երեխաների դաստիարակությունը»:² Ըստ այդմ էլ մա կատարում է հասումագող սերմնի տարիքային հետկյալ շրջարժամմունը.

1. մանկիկային տարիք՝ մինչև 1 տարեկանը.
2. մինչմախադպրոցական տարիք՝ 3-6 տարեկանը.
3. մախադպրոցական տարիք՝ 4-5 տարեկանը.
 - ա) կրտսեր մախադպրոցական տարիք՝ 3-4 տարեկանը.
 - բ) միջին մախադպրոցական տարիք՝ 4-5 տարեկանը.
 - գ) ավագ մախադպրոցական տարիք՝ 5-6 տարեկանը.
4. կրտսեր դպրոցական տարիք՝ 6-10 տարեկանը.
5. միջին դպրոցական (դեռահաս) տարիք՝ 10-15 տարեկանը.
6. ավագ դպրոցական (պատանեկան) տարիք՝ 15-18 տարեկանը:

Համառոտակի անդրադառնումք «ավագ մախադպրոցական տարիքի» երեխաների հոգեբանական առանձնահատկություններին, մի տարիք, որի դերը անձի հոգևոր զարգացման մեջ անչափ բարձր են գմահատել ավագ մախադպրոցականի:

Անձի ձևավորման գործընթացում բարձր գմահատելով ավագ մախադպրոցականի դաստիարակվածության դերը, ակամավոր մանկավարժ Ա. Մակարենկոն գրել է. «Մարդու դաստիարակությունը որոշվում է փոքր տարիքում՝ մինչ 5 տարեկանը: Թե ինչպիսին կլինի մարդը՝ գլխավորապես կախված է մրանից, թե դուք մրան ինչպիսին եք դարձրել մինչև 5 տարեկանը: Եթե դուք մինչև 5 տարեկանը մրան չդաստիարակեք ինչպես հարկն է, ապա հետո հարկ կլինի վերադաստիարակել»:⁴ Այստեղից թխող գործմական հետևությունը թողնում ենք մանկապարտեզի դաստիարակներին ու ծնողներին, որոնք լավ պիտի իմանան, որ վերադաստիարակելը ավելի դժվար գործընթաց է, քան դաստիարակելը:

Հոգեբանության կարևորագույն սկզբունքներից է գործունեության ընթացքում անձի հոգեկանի զարգացման սկզբունքը, իսկ մարդկային գործունեության հիմնական տեսակներն են խաղը, ուսուցումը և աշխատանքը: Նախադպրոցականի գործունեության առաջատար տեսակը խաղն է, որի ընթացքում էլ զարգանում են երեխաների հոգեկան գործընթացները և անձի հոգեբանական հատկությունները: Ավագ մախադպրոցական տարիքում առաջատար են դառնում հատկապես դերային խաղերը: Մեծերի հետ հաղորդակցվելու, մրանց հետ համատեղ կյանքով ապրելու ավագ մախադպրոցականների պահանջմունքները սկսում են բավարարվել հատկապես դերային խաղի-

¹ Ե. Արկին, Ребенок в дошкольные годы, М., 1968, стр. 3.

² Ի. Подласны, Педагогика, М., 1996, стр. 116.

³ Լ. Толстой, Соч. в 12-томех, т. 10, 1963, стр. 537.

⁴ Ա. Մակարենկո, Ընտանեկան դաստիարակության մասին, Եր., 1985, էջ 166:

դի ընթացքում: Դեռևս մինչև խաղը նրանք պայմանավորվում են, թե ով ինչ դեր է կատարելու: Ասենք, աղջիկները մկառի են ունենում «մայրիկի», «բժշկուհու», «դաստիարակչու», իսկ տղաները «վարդոդի», «օդաչուի», «գինվորի» գործառույթները (պայմանականորեն դրանք կարելի է անվանել սեռադերսյան խաղեր): Պրոֆ. Վ. Մուխիման գտնում է, որ դերային և կանոններով խաղերը օգնում են ավագ մախադայրոցականներին ստանձնելու մեծերի փոխհարաբերությունները, նրանց «աղջիկական դերը»: Անդրադասարանով ավագ մախադայրոցականների խաղերի առանձնահատկությամբ, մա գրում է. «Ավագ մախադայրոցականների խաղի բովանդակության մեջ էական է դառնում կանոններին հետևելը: Առաջին պլանի վրա են մղվում ինքնասահմանափակումը և հարաբերությունների հաստատման գործում դրսևորվող կարգապահությունը: Խաղի ընթացքում երեխաները հեշտությամբ են համաձայնեցնում իրենց գործողությունները, ենթարկվում են միմյանց, փոխադարձ զիջումներ են կատարում, քանի որ այդ ամենը մտնում է իրենց վրա վերցրած դերերի բովանդակության մեջ»:⁵

Կանոններով ու դերային խաղերի ընթացքում ձևավորվում ու զարգանում են ավագ մախադայրոցականների բարոյական ընթերցումներն ու գնահատումները: Հենց բարոյական առումով էլ դրանք գնահատում են իրենց խաղընկերների արարքներն ու գործողությունները: Նրանց ափսոսանքն անհատական է. «Այդպես չի կարելի», «Այդպես վատ է», «Այդպես չի կարող լինել» և այլն:

Պրոֆ. Լ. Բոժովիչը իր «Անձնավորությունը և նրա ձևավորումը մանկական տարիքում» աշխատության մեջ ավագ մախադայրոցականի հոգեբանական նորագոյացումներից է համարում նրա արարքներում ու գործողություններում միջնորդավորված բարոյական մոտիվների առաջացումը: Ըստ այդմ էլ նրանք «զավ» են համարում խաղի այնպիսի կանոններն ու բարոյական նորմերին համապատասխանող ընկերների արարքներն ու գործողությունները, իսկ «վատ», եթե խախտվում են խաղի կանոնները կամ բարոյական նորմերը: Ընդ որում, ավագ մախադայրոցականի համար բարոյական նորմա է դառնում ընդհանուրի համար կատարվող աշխատանքը: Ավագ մախադայրոցականի աշխատանքային գործունեության մեջ «կարևորը սեփական գործունեությունը հասարակական դրդապատճառներին ենթարկելու, ուրիշների օգուտի համար գործել կարողանալու ունակությունն է» (Բոժովիչ):

Խաղի հետ միասին ավագ մախադայրոցականի հոգեկան զարգացման ընթացքում էական դեր է խաղում մասն արդյունաբար գործունեությունը՝ մկարելը, ծնիակներում, ապլիկացիան, տանը կամ մանկապարտեզում աշխատանքային առաջադրանքների կատարումը և այլն: Հենց այդ արդյունաբար գործունեության ընթացքում էլ զարգանում են մախադայրոցականի ուշադրությունը, հիշողությունը, երևակայությունը, մտածողությունը և հոգեկան մյուս գործընթացները: Ավագ մախադայրոցական տարիքում հոգեկան այդ գործընթացները դառնում են առավել կամաձին, քան տարիքային մախադայրոցականը: Եթե կրտսեր և միջին մախադայրոցական տարիքում գերակշռող է չկամիսամտածված ուշադրության և հիշողության դերը, ապա ավագ մախադայրոցական տարիքում ձևավորվում է ուշադրությունը կամաձին կերպով ավելի ու ավելի տևականորեն կատարելու ընդունակություն: Մկտում է զարգանալ մասն խոսքային իմաստավորված հիշողությունը, որն իր կատարած դերով արդեն վեց-յոթ տարեկանում հավասարվում է պատկերավոր հիշողությանը: Ավագ մախադայրոցականի հիշողության զարգացման գործընթացում քնկման պահ է հանդիսանում հատուկ մեծնիկական գործողությունների ծագումը, այսինքն՝ երեխան իր առջև մտապահման խնդիր է դնում և սկսում է համարակատարման հմարներ կիրառել. օրինակ՝ լավ մտապահելու համար երեխան քառերը մի քանի անգամ կրկնում է:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ավագ մախադայրոցականներն ունեն հարուստ երևակայություն: Այն տպավորությունն է ստեղծվում, որ կարծես երեխան միաժամանակ ապրում է երկու աշխարհում՝ իրական աշխարհում և իր երևակայության աշխարհում: Նկատի ունենալով դա, առանձին հետազոտողներ երևակայությունը համարեցին մախադայրոցականի համար բնորոշ գործունեության ձևերի աղբյուրը: Մակայն հոգեբանական հասուն կենտագոտությունները ցույց տվեցին, որ մա-

⁵ Տարիքային և մանկավարժական հոգեբանություն, Եր., 1977, էջ 65:

խաղաղոցականի երևակայության զարգացումը գործունեության խաղային, մկարչական և այլ տեսակներին տիրապետելու ոչ թե պատճառը, այլ հետևանքն է: Իհարկե, մախադպրոցականի երևակայության պատկերները պայծառ են, ակնառու, հուզականությամբ հագեցված, սակայն այնքան էլ մասշտիբ չեն վերահսկողության ու կառավարման համար: Երևակայության զարգացման հիմնական ուղղությամբ գիտակցական մտադրություններին աստիճանաբար ենթարկվելը և որոշակի մտահղացումների իրականացման միջոց դառնալն է:

Դպրոցական համակարգված ուսուցման անցնելու կապակցությամբ պետք է շեշտադրել հատկապես ավագ մախադպրոցականի խոսքի և մտածողության ամմախլնթաց զարգացումը: Հարստանում է նրա բառապաշարը՝ հասնելով 3000-4000 բառի: «Նախադպրոցականի հոգեբանությունը» աշխատության մեջ պրոֆ. Վ. Մուխիման մերկայացնում է ավագ մախադպրոցականի խոսքի զարգացածությունը, տվյալ առարկայի, մկարի, իրադարձության հասկանալի մկարագրությունը, մտքի ու խոսքի ընթացքի տրամաբանվածությունը, այս կամ այն երևույթի, կամոնի հստակ բացատրությունը և այլ որակներ: Նա ընդգծում է, որ խոսքի հետ ամխգելի կապի մեջ զարգանում է ավագ մախադպրոցականի մտածողությունը, որը դպրոցական ուսուցման անցնելու կարևոր հոգեբանական մախադրյալ է: Ըստ Վ. Մուխիմայի, ավագ մախադպրոցականները «պետք է կարողանան առանձնացնել շրջապատի երևույթների էական կողմերը, համեմատել առարկաներն ու երևույթները, մկատել մման և տարբեր հատկանիշները, ճիշտ դատողություններ ամել, գոմել երևույթների պատճառները, ընդհանրացումներ կատարել»: Խոսքը ոչ միայն հաղորդակցման, այլև մտածողության միջոց է: Հոգեհասանում ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մտավոր-իմացական գործառնությունների բուր տեսակների կատարելագործումը հենվում է երեխայի խոսքի զարգացման վրա: Բառերը, իրենցում ամրապնդելով երեխայի կողմից յուրացված կոնկրետ, զգայական չափօրինակները, սկսում են «մասնակցել մտածողության գործընթացներին, դառնում են մտապատկերների ու հասկացությունների կրող, և տրամաբանական դատողությունների կատարման հնարավորություն է ստեղծվում: Խոսքն ուղղություն է հաղորդում երևակայության աշխատանքին, խնդիրներ է դնում ուշադրության ու հիշողության առջև: Խոսքի միջոցով երեխան խտացված ձևով ստանում է մարդկության ձեռք բերած փորձը, ընդ որում մակ հենց հոգեկան գործունեության փորձը»:

Ավագ մախադպրոցականի մտածողության զարգացման գործընթացում վճռական դեր են կատարում տանը կամ մանկապարտեզում կազմակերպվող կարճատև ուսումնական պարապմունքները: Մի շարք հոգեբանների (Ա. Չապորոժեց, Դ. Էլկոնին, Վ. Դավիդով և ուրիշներ) հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ավագ մախադպրոցական տարիքի երեխաների մտածողության շատ առանձնահատկություններ, որոնք տարիներ առաջ այդ տարիքի անկապտելի մշաններ էին համարվում, իրականում բացառվում են երեխաների կյանքի ու գործունեության պայմաններով և փոփոխվում են (մախադպրոցական ուսուցման բովանդակության ու մեթոդների փոփոխման միջոցով: Օրինակ, երեխայի մտածողության կոնկրետությունը, տվյալ կոնկրետ դեպքին նրա կապվածությունը անհետանում և իրենց տեղը զիջում են դատողության ընդհանրացված ձևերին, երբ երեխային ծանոթացնում են ոչ թե առանձին իրերի և դրանց հատկությունների, այլ իրականության երևույթների ընդհանուր կապերի ու օրինաչափությունների հետ: Հիմզ-վեց տարեկան երեխաները հեշտությամբ են յուրացնում զիտելիքներ մարմինների որոշ ընդհանուր ֆիզիկական հատկությունների ու վիճակների, զույության պայմաններից կենդանիների մարմնի կառուցվածքի ունեցած կախվածության, ամբողջի և մասերի փոխհարաբերության, միավորի և բազմության և մման այլ կապերի մասին, և այդ զիտելիքները օգտագործում են իրենց մտածական գործունեության ընթացքում»:

Ավագ մախադպրոցական տարիքը դպրոցական ուսուցման համար երեխաներին մախապատրաստելու ժամանակաշրջան է: Վ. Մուխիման փորձադրական նյութերի հիման վրա ցույց է տալիս, որ ավագ մախադպրոցականները տիրապետում են

⁶ В. Мухина, Психология дошкольника, М., 1975, стр. 231.

⁷ Տարիքային և մանկավարժական հոգեբանություն, էջ 75:

⁸ Նույնը:

մակ «ուսումնական գործունեության տարրերին. ուսուցումը այս կամ այն չափով մանուկ է երեխաների գործունեության բոլոր ձևերի մեջ»: Նա միաժամանակ նկատում է, որ «ավագ մախադարոցականի համար ուսուցումը հատուկ գործունեություն է դառնում միայն ուսումնական խնդրի առկայության դեպքում, երբ մրանից պահանջվում է ինչ-որ նոր բան սովորել: Ուսումնական խնդիրների առանձնացումը տեղի է ունենում միայն մախադարոցական տարիքի վերջում»:

Նկատի ունենալով ավագ մախադարոցականի տարիքային-եռգերանական վերոնշյալ և այլ առանձնահատկությունները՝ մեր հանրապետության հանրակրթական դպրոցի առաջին դասարան են ընդունում 6 տարեկաններին: Ուրեմն այդ առանձնահատկությունները պիտի հաշվի առնեն ոչ միայն ծնողներն ու մանկապարտեզի դաստիարակները, այլև դպրոցների առաջին դասարանում դասավանդող ուսուցիչները:

НЕКОТОРЫЕ ВОЗРАСТНЫЕ-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНИКА

___ Резюме ___

___ Л. Мкртчян ___

Продуктивность учебно-воспитательного процесса зависит прежде всего от того насколько педагога считаются с возрастными психологическими особенностями детей. В статье описаны те возрастные психологические особенности детей старшего дошкольного возраста (5-6 лет), с которыми должны всегда считаться не только родители и воспитатели детских садов, но и учителя первых классов общеобразовательной школы.

⁹ В. Мухляна, 624. 1274, էջ 234: